САЛТАНОВ М. В., *аспірант*
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ПРАВА ЛЮДИНИ І ПРОБЛЕМА ЛЕГІТИМАЦІЇ ВЛАДИ

Все частіше у сучасному філософсько-правовому дискурсі рівень відношення до влади (визнання) як з боку власного населення так і з боку інших держав ставиться в залежність від рівня забезпеченості прав людини. З одного боку, проблема тут може виражатися у браку довіри населення до влади (проблема «внутрішньої легітимності»), а з другого боку, у небажанні сприймати країну іншими державами як рівноправного суб'єкта міжнародної політики (проблема «зовнішньої легітимності»). Тож, спробуємо розібратися із проблемою легітимації влади у співвідношенні із правами людини.

Під легітимацією влади, перш за все, розуміється обґрунтування права політичної влади на прийняття політичних рішень та здійснення нею політичних дій. В сучасній практичній філософії проблема легітимації влади і права людини щільно пов'язані. Причому, останні часто розглядаються як своєрідні принципи, на підставі яких оцінюється влада як з боку власного населення, так і з боку інших держав.

Розглядаючи права людини, ми будемо дотримуватися традиції природного права. Якщо розглядати права людини крізь призму концепції «позитивних прав», то видається неможливою ані постановка проблеми як такої, ані її вирішення, адже на думку автора, розуміння прав лише у такий спосіб є вихолощеним та обіднілим. Адже якщо ми розглядаємо під правами людини лише те, що санкціоновано державою («право як веління суверена», Дж. Остін), то навряд чи можна визначити ступінь легітимності влади, а лише міру її законності. Хоча ми не будемо тут детально розглядати критику позитивно-правової концепції з точки зору теоретиків «природного права», яка нерідко виражається у зведенні нанівець нормативних засад такого права та його універсальності.

Боротьба за права розгортається сьогодні на всіх рівнях правового розуміння, починаючи від першого «покоління прав лю-

© Салтанов М. В., 2013

дини» – боротьби за розширення ліберальних та політичних прав, включаючи друге «покоління прав» – прагнення до поліпшення соціально-економічних умов і закінчуючи третім «поколінням прав» – колективних, таких як боротьба за розширення прав культурних груп абощо. При чому рівень забезпеченості групою тими чи іншими правами може прямо чи опосередковано впливати на ступінь довіри чи визнання влади як в середині країни, так і ззовні. Ті політичні системи, які найбільше практикують зневажливе ставлення до основних прав і свобод громадян, ризикують наразити себе на різке несприйняття збоку населення, що може виражатися як у революційних так і нереволюційних зрушеннях.

Питання прав людини і проблему легітимації влади Ю. Габермас та О. Гьофе розглядають як взаємозалежні. Якщо ті чи інші держави розглядати у своїй внутрішній політиці як цілком незалежні від будь-чого (навіть волі народу), крім власної сваволі, то з яким ступенем ризику, як запитує О. Гьофе у роботі *«Право і розум. Складові інтеркультурного правового дискурсу» (Vernunft und Recht. Bausteine zu einem interkulturellen Rechtsdiskurs, 1998,)* можна дозволити виникнення нових, безвинних жертв, які неодмінно виникатимуть, якщо ми надамо сучасному «Левіафанові» повноту, тобто необмеженість дії у межах національної держави?

За традиції, яка йде ще від І. Канта, будь-які насильницькі дії, що спрямовані на невизнання тої чи іншої держави неприпустимі, адже останні побудовані за типом моральних осіб. Держава, а тим більше народ, не є майном, а навпаки, вона є співтовариством людей, якими правити та розпоряджатися не повинен ніхто, крім нього самого. З одного боку І. Кант вважав, що «закони мають спиратися на згоду тих, кого вони стосуються» , а відтак в якійсь мірі допускав залежність «державного» суверенітету від «народного». Але з іншого боку, І. Кант не припускав жодного втручання у справи держави навіть тоді, коли «воля народу» не співпадала із «волею влади». Він вважав, що внутрішній супротив режимові, яким би він не був морально правомірним, ніколи не повинен виливатися у бунт, заколот, агресивне непідкорення владі. І. Кант казав, що «припускається не активний супротив, а негати-

вний». Також відома вимога І. Канта негайно визнати законною будь-яку владу, що виникла із революції та підкоритися її вимогам. Звідси можна зауважити, що І. Кант все ж таки рухався у системі координат ідеї суверенітету класичного міжнародного права, з якого випливала принципова заборона на втручання у внутрішні справи держави, яка здобула міжнародне визнання.

Практика сучасного міжнародного права, аналіз якого ми знаходимо у сучасній практичній філософії (Ю. Габермас, О. Гьофе, Е. Тугендгат, Ф. Фукуяма) відходить від окресленого І. Кантом принципу, бо вважає, що окремі держави лише тоді легітимні, коли вони «не дозволяють елементарних порушень прав людини, які визнаються за нею як за людиною і складають основу її буття. Там, де держави суперечать цій умові легітимації, вони вочевидь протидіють і завданням щодо прав людини» [3, с. 122]. Сьогодні, невтручання у внутрішні справи держави унеможливлене хоча б тому, що не можна не порушувати або фактично не визнавати цілісність держави та її суверенність у здійсненні влади, скажімо, в боротьбі із тероризмом, міжнародною торгівлею наркотиками та розповсюдження атомної, біологічної та хімічної зброї і всім тим, що несе із собою глобалізація. Тому, розгортаються дебати щодо не просто можливості, а радше необхідності обмеження державного (але не народного) суверенітету. Так, О. Гьофе, наприклад, допускає втручання (або принаймні тиск) у внутрішні справи держави, якщо порушуються і не визнаються фундаментальні права людини, адже вони мають додержавний характер; тому, самою державою людські права не можуть ані надаватися, ані відбиратися, а тільки гарантуватися. Отже, якщо держава не виконує свої обов'язки щодо громадян, то вона потребує осуду і всіх інших наслідків, які звідси випливають.

Відтак, спробуємо довести ту тезу, що в сучасній міжнародній політиці легітимація, тобто набуття високого рівня довіри держави у здійсненні політичних рішень, може залежати (але звісно не тільки від цього) від рівня забезпеченості в ній прав людини. Сьогодні визнання невід'ємності і непорушності прав людини перетворює суверенітет із абсолютного у відносний, тому і теза щодо абсолютного невтручання руйнується, а відтак у громадян

з'являється право вимагати забезпечити від світового співтовариства дотримання їх основних прав, чого не спромоглася зробити їх держава. Або, як каже О. Гьофе, «серйозні порушення прав людини є, в будь-якому разі, тільки уявно «внутрішньою справою» будь-якої держави» [2, с. 344].

Цікавим для теми стане звернення до Ю. Габермаса, який ставить в залежність рівень «легітимності влади» не стільки від порушення колективних прав, скільки індивідуальних. Точніше, рушієм до боротьби за колективні права є масове порушення індивідуальних прав громадян. Безумовно, що будь-який новий уряд може сподіватися на визнання тією мірою, якою він лише здатний утвердити свій суверенітет у зовнішніх і внутрішніх справах, але, як конкретизує Ю. Габермас, «…у кричущих ситуаціях чужоземного панування та колоніалізму, несправедливість, проти якої спрямовується легітимний супротив, виникає не внаслідок порушення позірного колективного права на національне самовизначення, а внаслідок порушення основних індивідуальних прав... Безпосередня вимога самовизначення може мати змістом лише здійснення рівних громадянських прав… коли державна центральна влада відмовляє якійсь частині населення, сконцентрованій на одній території, в її правах, тоді вимагати інклюзії можна шляхом досягнення національної незалежності» [1, с. 204–205].

Допоки всі громадяни мають рівні права й «ніхто не піддається дискримінації, нормативно переконливі підстави для сепарування від наявного публічного цілого не існує» [1, с. 205] – вважає Ю. Габермас. При дотриманні цих умов не може бути мови про репресії та про «чужинське панування», які б давали меншинам право на сецесію.

У даному випадку Ю. Габермас полемізує з сучасним американським мислителем М. Волцером, який у трактаті *«Про справедливі і несправедливі війни» (Just and Unjust Wars, 1977)* пов'язує право на національне самовизначення, яке належить кожній спільноті як колективній ідентичності із культурною спадщиною, а не з правами людини, з можливістю її до самобутності: та чи інша народність має право на національне самовизначення, якщо вона вміє ним успішно розпорядитися [9, p. 87–96]. М. Волцер

вважає інтервенції припустимими: а) для підтримки національно-визвольного руху, який маніфестує ідентичність тієї чи іншої самостійної спільноти в самому акті опору; б) для захисту інтегрованості атакованого суспільного устрою, якщо вона може зберегтися лише завдяки контрінтервенції. Третій винятковий випадок М. Волцер також виправдовує не порушеннями прав людини per se, а тим, що в) у випадках уярмлення, масової різанини чи геноциду злочинний уряд забирає у своїх громадян можливість виражати їхню життєву форму й у такий спосіб зберігати свою колективну ідентичність [9, p. 101–108].

Суть міркувань М. Волцера полягає в тому, що гуманітарна інтервенція проти порушень прав людини з боку диктаторського режиму може виправдовуватися лише тоді, коли громадяни самі чинять опір політичним репресіям і очевидним актом спротиву показують, що уряд протистоїть справжнім сподіванням народу та загрожує інтегрованості суспільства. Згідно з цим, легітимність того чи іншого ладу визначає передовсім узгодженість політичного керівництва з культурними формами життя, які є конститутивними для ідентичності народу: «Держава є легітимною чи нелегітимною залежно від того, чи «пасують» одне одному уряд і спільнота, тобто від того, якою мірою уряд насправді репрезентує політичне життя свого народу. Якщо цього немає, народ має право на спротив…» [1, p. 214].

Але Ю. Габермас зауважує, що пригнічення лише самої культурної форми спільного життя може виявитись недостатнім для оцінки легітимності політичної влади. З цієї точки зору Ю. Габермас ставить під сумнів принцип невтручання та виголошує намір відносно того, аби, наскільки це можливо, розширити заходи щодо міжнародного захисту прав людини. З точки зору Ю. Габермаса, легітимацію політичної влади можна ставити у залежність від реалізації прав людини тому, що останні в силу своєї моральної значимості можуть домагатися абсолютної значимості, тобто універсального визнання: «моральні норми мають – перетинаючи історичні і культурні межі відмінних один від одного соціальних світів – бути в змозі знаходити раціонально вмотивоване визнання всіх суб'єктів» [7, с. 48]. Такого розуміння

можуть знайти лише ті закони, які в процесі обговорення знаходять схвалення всіх громадян. Тому, додає Ю. Габермас, маючи на увазі перш за все наднаціональні органи, «у випадках необхідності заборона на насилля і вимога збереження фундаментальних прав людини мають втілюватися в життя всупереч окремим протидіючим або неспроможних національних державам за допомогою об'єднаних засобів інших держав членів, кожна з яких, як і раніше, монополізує засоби легітимного застосування насилля» [7, с. 319]. Адже «перед суверенною державою стоїть задача гарантувати в межах національних кордонів права людини, що зведені у основні права: цю функцію конституційна держава виконує за дорученням своїх демократично об'єднаних громадян» [7, с. 320].

Такий підхід до розуміння прав людини і проблеми легітимації влади розглядається не тільки у сучасній політичній філософії, а й у філософії права. Так, професор європейського і міжнародного права Берлінського університету Гумбольдта К. Томушат також піддає сумніву принцип державного суверенітету, якщо йдеться про порушення прав людини: «Сьогодні міжнародний правопорядок більше неможливо розуміти як такий, що заснований виключно на державному суверенітеті […]. Міжнародна спільнота забезпечує протекцію відомим засадничим цінностям навіть без волі або навіть проти волі самих одиничних держав. Всі ці цінності – похідні від того поняття, що держави є не більш ніж інструменти, невід'ємною функцією яких, є служіння інтересам своїх громадян, що юридично виражені в правах людини […]. За останні десятиліття почався повзучий процес, в якому права людини незмінно підвищували свою вагу, і їм надавалося більше значущості, аніж державному суверенітету як більш чи менш формальному принципу» [8, p. 173]. Цим з точки зору К. Томушата обґрунтовується заборона насилля держави по відношенню до громадян, погроза санкцій та інтервенції, що примушують до миру, «релятивізація суверенітету окремих держав» тощо.

Коли дискусії щодо значення та ролі «прав людини» у легітимації політичної влади тільки-но розгорталися, американський мислитель Ф. Фукуяма, проголосив «кінець історії», надавши

«політиці визнанні», яка є частиною політичного лібералізму визначального статусу. Ф. Фукуяма відзначав, що саме лібералізм надає визнання усім громадянам, оскільки вони люди, а не тому що вони члени тої чи іншої національної, етнічної, расової групи. За словами Ф. Фукуями, лібералізм, що складає основу універсальної та однорідної держави може стати останнім етапом історії людства, оскільки він для людини є повністю задовільним [6, с. 318]. Сучасні ліберальні держави сповідують таку ідеологію, яка найкраще захищає та гарантує основні фундаментальні права людини і ставлять в залежність рівень легітимності політичної влади держав від рівня забезпеченості цих прав. Тому, як тільки лібералізм набуде цілковитої реалізації, так одразу ж відпаде потреба у боротьбі за визнання, що виходить від груп, націй, держав тощо.

Безумовно, цим не може бути вичерпана дискусія про права людини та їх значення для легітимації політичної влади. Але таке завдання і не ставилось. Найбільше, чого ми домагалися, так це на артикуляцію тої тези, яку можна сформулювати словами сучасного німецького мислителя, Е. Тугендгата: держава, яка не гарантує та не забезпечує прав людини не є легітимною [див.:5, с. 48]. Сучасний філософсько-політичний дискурс надав правам людини визначального статусу, в тому сенсі, що ступінь легітимності дії влади може ставитись в залежність від міри визнання прав людини.

Список літератури: 1. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії / Юрґен Габермас: [перекл. з нім. А. Дахній]. – Львів : Астролябія. – 2006.– 416 с. 2. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації / Отфрід Гьофе: [пер. з нім. Л. А. Ситниченко,О. Лозінської]. – Київ : ППС. – 2002, 2007. – 436 с. 3. Гьофе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу / Отфрід Гьофе: [пер. з нім. Л. А. Ситниченко, М. Д. Култаєвої]. – К. :Альтерпрес. – 2003. – 264 с. 4. Кант И. К вечному миру / Иммануил Кант [пер. с нем.] // Собрание сочинений в шести томах. . Т. 6.: М. : Мысль. – 1966. Т. 6. – С. 257–310. 5. Тугенгат Е. Спір про права людини / Ернст Тугенгат // Філософія прав людини / За редакції Ш. Ґосепата та Ґ. Ломанна; [пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічева]. – К.: Ніка-Центр. – 2008. – С. 48–58. 6. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Френсис Фукуяма: [пер. с англ. М. Б. Левина]. – М. : АСТ. – 2007. – 420 с. 7. Хабермас Ю. Между натурализмом и религией. Философские статьи / Юрген Хабермас: [пер. з нім. М. Б. Скуратова]. – М.: Весь мир. – 2011. – 336. 8. Tomuschat *C.* International Law: Ensuring the Survival of Mankind on the Eve of a new Century. Geral Course

on Public International Law // Hague Academy of international Law, Vol. 281 (1999). [електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nijhoffonline.nl/-book?id=er281_er281_009-438 9. Walzer M. Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations. New York: Michael Walzer. 4-th Edition, 2006. – 361 p. 10. Walzer M**.** The moral Standing of States // Philosophy and Public Affairs. № 9, 1980. – P. 209–229.

СУХОРУКОВ И. Е., *соискатель кафедры теоретической и практической философии*
Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина

ИНТЕРНЕТ И ОБЩЕСТВО: ТОПОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Сеть Интернет уже давно является предметом исследований. И если до середины 90-х годов она была преимущественно частью культуры программистов, то сегодня сеть становится массовой и меняет свой характер [1]. Она становится удобным инструментом для визуализации процессов, которые происходят в обществе. В то же время важно понять, что происходит с обществом сегодня, а именно, как меняется общество и меняется ли общество сетью Интернет.

Будем использовать для этого концепцию общества спектакля Ги Дебора. Вопрос, который ставится, звучит следующим образом: Интернет – это нечто принципиально новое или это лишь одна из многих новых технологий, которые не оказывают существенного влияния на общество, которое продолжает развиваться по пути, определенному проектом Просвещения?

По сравнению со старой ремесленной техникой, как писал Хайдеггер, она представляет собой нечто совершенно иное и потому новое. Электростанции со своими турбинами и генераторами – тоже изготовленное человеком средство, служащее поставленной человеком цели. И реактивный самолет, и высокочастотная установка – тоже средства для достижения целей. Разумеется, радиолокационная станция не так проста, как флюгер. Разумеется, постройка высокочастотного агрегата требует сочетания разнообразных операций промышленно-технического производства. Разумеется, лесопильня в заброшенной шварцвальдской долине –

© Сухоруков И. Е., 2013